

6. *Cyclamen* L. — brambořík*)

Cyclamen LINNAEUS Sp. Pl. 145, 1753.

Lit.: UHROVÁ A. (1928): Zajímavosti o bramboříku evropském. Příroda 21: 249–252. — ŠMARDA J. (1929): Rozšíření bramboříku v úvalu tišnovském. Příroda 22: 217–218. — SUZA J. (1931): Geobotanické poznámky ze západní Moravy. Sborn. Klubu Přírod. Brno 13: 20–50. — NORDHAGEN R. (1932): Über die Einrollung der Fruchstiele bei der Gattung *Cyclamen* und ihre biologische Bedeutung. Beih. Bot. Cbl. 49: 359–395. — ŠMARDA J. (1937): Brambořík evropský — ozdoba lesů na Brněnsku. Krása Našeho Domova 28: 8–9. — GLASAU F. (1939): Monographie der Gattung *Cyclamen* auf morphologisch-cytologischer Grundlage. Planta 30: 507–550. — SCHWARZ O. (1955): Systematische Monographie der Gattung *Cyclamen* L. Teil I. Feddes Repert. 58: 234–283. — KLAŠTERSKÝ I. (1957): Brambořík evropský, *Cyclamen europaeum* L., v Čechách. Ochr. Přír. 12: 48–50. — HAGEMANN W. (1959): Vergleichende morphologische, anatomische und entwicklungsgeschichtliche Studien an *Cyclamen persicum* Mill. sowie einigen weiteren *Cyclamen*-Arten. Bot. Stud. 9: 1–88. — SCHWARZ O. (1964): Systematische Monographie der Gattung *Cyclamen* L. Teil II. Feddes Repert., 69: 73–103. — HRABĚTOVÁ A., DVOŘÁK F. et DADÁKOVÁ B. (1983): Chromosome morphology of three species of the genus *Cyclamen* L. Biológia 38: 401–409.

Vytrvalé byliny s podzemními hlízami hypokotylního původu. Listy v přizemní růžici, dlouze řapíkaté, slabě dužnaté, často přezimující, na svrchní straně většinou skvrnitě, naspodu červenofialové. Stvoly jednokvěté. Květy 5četné, nicí, většinou vonné; kalich zvonkovitý, s vejčitými nebo trojúhelníkovitými cípy; koruna s krátkou, ± kulovitou trubkou a nazpět otočenými (při plném rozkvetu) cípy; tyčinky přisedlé k bázi korunní trubky; nitky krátké, ploché, prašníky zašpičatělé, většinou uzavřené v korunní trubce; semeník kulovitý, s dlouhou, nitkovitou čnělkou; vajíčka početná. Tobolka kulovitá až široce vejcovitá, otvírající se až k bázi 5 chloupky nebo nepravidelně. Stvoly se po odkvetu spirálovitě stácejí a sklánějí se k zemi. Semena kulovitá nebo tupě hranatá, lepkavá. — Asi 20 blízkých příbuzných druhů, rozšířených převážně ve Středozeří (zvláště východním), dále v Malé Asii a v Íránu; do stř. Evropy zasahuje jediný druh. — Entomogam. Alogam. Myrmekochor.

Poznámka: Semenáčky bramboříků mají jedinou dělohu, která se vyvíjí v první list.

1. *Cyclamen purpurascens* MILL. — brambořík nachový Tab. 56/1

Cyclamen purpurascens MILLER Gard. Dict., ed. 8, sine p., 1768. — Syn.: ? *Cyclamen variegatum* POHL Tent. Fl. Bohem. 1: 192, 1809. — *C. europaeum* auct. non L.

Exsikáty: Fl. Exs. Reipubl. Bohem. Slov., no 866. — TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 1274.

Hlíza kulovitá nebo mírně zploštělá, 1,5–3,0 cm v průměru, nepravidelně hrbolkatá, vně zkorkovatělá, v mládí jen v dol. části, později po celém povrchu kořenující. Kořeny vláknité; oddenek válcovitý, uzlovitý. Listy široce až okrouhle srdčité nebo okrouhle ledvinité, 2,5–7,0 cm dl. a 2–6 cm šir., tupé nebo špičaté, nepravidelně vroubkované až ± celokrajné, lysé, přezimující, na svrchní straně tmavozelené, světle skvrnitě (mramorované). Řapíky a stvol drsné (s krátkými kyjovitými chlupy). Stvol 5–12 cm dl. Květy 5četné, vonné; kališní cípy široce trojúhelníkovité, špičaté, jemně nepravidelně zubaté; korunní trubka baňkovitě kulovitá, bezbarvá; cípy vejčité až vejčité kopinaté, nahoře tupé nebo tupě špičaté, 14–18 (–20) mm dl., karmínově až fialově červené, při bázi s tmavším odstínem, ale bez výrazné skvrny; prašníky téměř přisedlé, široce vejcovité, zašpičatělé, na hřbetní straně bradavčité; čnělka z korunní trubky slabě vyniklá; blizna polokulovitě vyhloubená. Tobolka ± kulovitá, 8–10 mm

v průměru. Semena 2,0–2,5 mm dl. VI–IX. Gf. $2n = 34$ (ČR: 68. Mor. podh. Vysoč.)

Ekologie a cenologie: Listnaté lesy, háje a křoviny (zvl. lískové); na čerstvých až vlhkých, živinami bohatých půdách, často pospolitě. Ve společenstvech svazu *Carpinion* (zvl. západomoravské dubohabřiny asociace *Melampyro nemorosi-Carpinetum* PASSARGE 1957) a květnaté bučiny svazu *Fagion* (asociace *Dentario enneaphylli-Fagetum* OBERDORFER ex W. et A. MATUSZKIEWICZ 1960).

Rozšíření v ČR: Jako původní se vyskytuje asi jen na j. a jz. Moravě (hojný zvláště v území mezi Oslavou a Rokytou). Po linii Znojmo – Náměšť nad Oslavou – Ivančice – Moravský Krumlov probíhá s. hranice celkového rozšíření. Předsunutá naleziště jsou ještě v okolí Veverské Bitýšky, Tišnova, Brna-Bystrce, Bílovic nad Svítavou a v Moravském krasu. Kolinní až suprakolinní, výjimečně planární stupeň (max.: Klučovská hora u Třebíče, 595 m). § Δ — Mapy: SUZA Beih. Bot. Cbl., ser. B, 53: 481, 1935; MALEK Preslia 33: 264, 1961; ŠMARDA XM 1963: map. 77; AČSSR 1966: map. 22.2; SLAVÍK FKS 1990: 140.

T: 16. Znoj.-brn. pah., 17b. Pavl. kop. (sedlo mezi Děvínem a Děvíčkami, jen lit.). — M: 68. Mor. podh. Vysoč., 70. Mor. kras.

V Čechách je brambořík s největší pravděpodobností jen

*) Zpracoval M. Kovanda

vysazený nebo zpláněný. Údaje o výskytu pocházejí až na výjimky z minulého století, většinou nejsou přesněji lokalizovány a nebyly později ověřeny (příklady: Liberec, Mimoň, Vlčí pole u Dolního Bousova, Trosky, Měclý, Hoříněves, Hradec Králové, Velká Chuchle, Davle, Rakovník, Drahenice, Mehelník u Písku, Nezdašov, Orlík, Mokřady u Zlaté Koruny, Kleť, Vlašim, Lichnice, Strádoň, Havlíčkův Brod, Humpolec, Štoky, Vraclav u Vysokého Mýta). Pro dosud existující výskyt u Slavkova na Českokrumlovsku (chráněné naleziště) dokazuje KLÁSTERSKÝ (1957) autochtonní původ; jde rovněž o pozůstatky někdejší výsadby (viz T. GALLISTL, Heimatkunde des polit. Bezirkes Krumau, Krumau 1903, tam byl brambořík vysazen F. Mardetschlägerem). Asi stejného původu je i výskyt u Dobřkovic (fyt. o. 371. Českokr. Předšum.), kde na základě charak-

teru naleziště a blízkosti hornorakouských lokalit někteří autoři uvažovali o původnosti. Údaj od Vranovic (fyt. o. 18. Jihomor. úv.) je pochybný.

Celkové rozšíření: Cevenny, Jura, vápencové obvodny Alp od Provence po Dolní Rakousko, Morava, Maďarsko, sz. část Balkánského poloostrova. — Mapy HEGI 5/3: 1845, 1927; MEUSEL et al. 1978: 335.

Význam: Pěstuje se jako alpínka, stejně tak i další druhy (*C. coum* MILL., *C. balearicum* WILLK., *C. neapolitanum* TEN. aj.). Hlízy obsahují jedovatý glykosid (saponin) cyklamin, který má silný hemolytický účinek.

7. *Lysimachia* L. — vrbina*)

Lysimachia LINNAEUS Sp. Pl. 146, 1753. — Syn.: *Nummularia* HILL Brit. Herb. 65, 1756. — *Palladia* MOENCH Meth. Pl. 429, 1794, non LAM. 1792. — *Lysimachusa* POHL Tent. Fl. Bohem. 1: 163, 194, 1809 [orthografická varianta]. — *Lerouxia* MÉRAT Nouv. Fl. Env. Paris 77, 1812. — *Ephemerum* REICHENB. Fl. Germ. Excurs. 409, 1831, nom. rejic. — *Godinella* (LESTIBOUDOIS) SPACH Hist. Natur. Vég. Phanér. 9: 343, 1840.

Lit.: KLATT F. W. (1866): Die Gattung *Lysimachia* L., monographisch bearbeitet. Abh. Naturwiss. Ver. Hamburg 4/4: 1–45. — DOMIN K. (1904): *Lysimachia* Zawadskii Wiesner, eine interessante Form der veränderlichen *L. Nummularia* L. Magy. Bot. Lap. 3: 233–238. — GUTTENBERG H. (1928): Die Harzdrüsen von *Lysimachia vulgaris* L. Planta 5: 232–238. — HANDEL-MAZZETTI H. (1928–1931): A revision of the Chinese species of *Lysimachia*, with a new system of the whole genus. Not. Roy. Bot. Gard. Edinburgh 16: 51–122, 1928 et 16: 167–169, 1931. — HANDEL-MAZZETTI H. (1929): Die Subgenera, Sektionen und Subsektionen der Gattung *Lysimachia* L. Pflanzenareale 2: 39–41. — DOMIN K. (1941): O zajímavé odrůdě vrbky obecné (*Lysimachia vulgaris* L.) a o proměnlivosti tohoto druhu. Věda Přír. 20: 246–248. — RAY J. D. (1956): The genus *Lysimachia* in the New World. Illinois Biol. Monogr. 24/3–4: 1–160. — INGRAM J. (1960): Notes on the cultivated Primulaceae. 1. *Lysimachia*. Bailey 8: 85–97. — HENDRYCH R. (1966): Zur Verbreitung von *Lysimachia nemorum* L. in der Slowakei. Folia Geobot. Phytotax. Bohemoslov. 2: 145–153. — HUYNH K.-L. (1970–1971): Le pollen et la systématique chez le genre *Lysimachia* (Primulaceae). I–II. Candollea 25: 267–296, 1970 et 26: 279–295, 1971. — PEEV D. (1976): Chromosome numbers and critical notes on the taxonomy of some Bulgarian Primulaceae species. Fitologia 4: 16–24. — TOMANOVA E. et TOMAN J. (1978): K výskytu vrbiny tečkované v Čechách a o úzkolisté formě vrbiny obecné. Zpr. Čs. Bot. Společ. 13: 101–106. — PEEV D. (1982): Primulaceae Vent. In: Flora na Narodna Republika Bălgaria 8: 302–341. — BIENNEL A. P. et HU C.-M. (1983): The pollen morphology and taxonomy of *Lysimachia*. Not. Roy. Bot. Gard. Edinburgh 40: 425–458. — LERSTEN N. R. (1986): Re-investigation of secretory cavity development in *Lysimachia* (Primulaceae). New Phytol. 102: 193–197. — BRITRICH V. et KADEREIT J. (1988): Cytogenetical and geographical aspects of sterility in *Lysimachia nummularia*. Nord. J. Bot. 8: 325–328. — HEUBL G. R. (1989): Bemerkungen zur Karyologie der Gattung *Lysimachia* L. Chromosomenzahlen und Evolution. Mitt. Bot. Staatssamml. München 28: 297–311.

Vytrvalé byliny se statnými přímými lodyhami a podzemními výběžky nebo s poléhavými až vystoupavými na uzlinách kořenujícími lodyhami bez výběžků; v lodyze mezi pokožkou a středním sklerenchymatickým válcem s parenchymatickým pletivem bez nápadných větších mezibuněčných prostorů. Listy vstřícné nebo v přeslenech, celistvé, celokrajné, krátce řapíkaté nebo přisedlé, bez palistů, většinou se schizogenními oranžovými až červenými siličnými nádržkami. Květy 5četné, stopkaté, po 1–4 v úžlabí listů nebo v hroznovitých květenstvích. Kalich zelený, na bázi srostlý, vytrvalý; koruna žlutá, kolovitá nebo nálevkovitě zvonkovitá, korunní cípy eliptické až obvejčité, celokrajné, v pupenu vpravo stočené; tyčinky jednobratré (rozšířenou bází nitky srostlé v trubku) nebo volné (s nitkami nerozšířenými vzájemně nesrostlými), přisedlé na bázi korunní trubky; semeník svrchní; čnělka homostylická, blizna terminální. Tobolka otvírající se 5 chlopněmi. Semena početná, štítkovitá. Asi 150–160 druhů (podle šíře rodového pojetí) na celém světě, ale především na s. polokouli, s vývojovým centrem v jv. Asii. — Entomogam. Autogam.

Poznámka: Vnitrorodové členění vyžaduje komplexní posouzení; mezi evropskými druhy je izolovaná skupina druhů z okruhu *L. nemorum*, nejlépe hodnocená jako podrod. Správné rodové jméno je *Lerouxia* MÉRAT. Skupina je charakterizována touto kombinací znaků: tyčinky přirostlé nerozšířenými nitkami až na bázi kratičké korunní trubky, absence schizogenních nádržek, hranolovitý centrální sklerenchymatický válec, přítomnost chrupavčitého pilovitého lemu listového okraje (lupa!).

1a Lodyha plazivá nebo vystoupavá, listy jen vstřícné, nanejvýš 30 mm dl., květy jednotlivé v paždí listů 2

*) Zpracoval V. Skalický

Tab. 56: 1 *Cyclamen purpurascens*. – 2 *Soldanella montana*.

256 *Cortusa / Soldanella*

